

Мельничук О. Д.

Національний університет «Львівська політехніка»

ІМПЛІЦИТНИЙ АВТОР ЯК ВТІЛЕНА СВІДОМІСТЬ У МОДЕЛЮВАННІ НАРАТИВУ

Стаття розкриває поняття імпліцитного автора як втіленої свідомості у художньому прозовому тексті та окреслює когнітивну перспективу розуміння наративу. Сучасний етап розвитку наратології вимагає оновлення та збагачення наратологічних концепцій через охоплення моделей та інструментів аналізу інших дисциплін: теорії дискурсу, теорії тексту, лінгвістичної прагматики та когнітивної лінгвістики. Отже актуальним завданням є реорганізація вивчення мови та наративу, які втілюють новий взаємозв'язок методологій і новий синтез методів. Когнітивний підхід розширює горизонти лінгвістичного опрацювання художнього тексту та зосереджується на мові як важливому посереднику між оповіддю та пізнанням. Ментальна модель наративу є багатоаспектною, тобто такою, що відтворює теоретичну перспективу та є придатною для проведення лінгвістичного дослідження. Художній текст втілює досвід «проживання» читачем вигаданого світу як постійного динамічного руху, впливаючи на реальну та уявну свідомість читача. Поняття імпліцитного автора, засноване на теорії «ненадійного оповідача», моделює художній світ наративу шляхом наближення знання читача до абстрактної теорії тексту. Художній простір розглядають не тільки як комунікативне середовище передавання повідомлення, а також як інструмент моделювання знання у вигаданій дійсності. Імпліцитний автор виявляє втілену свідомість лінгвістичними засобами як одну з моделей, яка утворює та структурує художній світ. Результативний вплив лінгвістичних моделей на теорію оповіді є незаперечним. Теорія взаємозв'язків лінгвістичних та наратологічних моделей набула рис основної дослідницької діяльності, яка призвела до безумовної довіри до лінгвістичних підходів, їх здатності покращити наукове дослідження наративу, долучаючи літературні й культурні феномени. Отже мета теоретиків наративу змінюється з некритичної оцінки лінгвістичних концепцій на спробу адаптувати різні моделі з метою здійснення описових та інтерпретаційних завдань.

Ключові слова: імпліцитний автор, свідомість, оповідний світ, читач, когнітивна модель.

Постановка проблеми. «Оповідь» як термін наративної теорії етимологічно пов'язаний не тільки з представленням оповідного світу, а й розкриває такі поняття як «знання» та «свідомість». Письменник, володіючи набутим досвідом, віддзеркалює його у власний спосіб, тому наратологія із залученням когнітивної сфери теоретизує пізнавальну функцію наративу як «світотворення та організації знань» [8]. Основними властивостями художнього тексту є «концептуальні категорії автор-натор (імпліцитний автор) та персонаж, які взаємодіють у площині художньої дійсності. Ці феномени мають статус «провідних смислових категорій художнього тексту»; вони відтворюють найзагальніші властивості та закономірності художньої комунікації як естетичної реальності через використання автором засобів мови» [1, с. 15].

У герменевтичній феноменології (постфеноменології), яка вивчає інтерпретативні складові досвіду (ті структури, які можна тлумачити) шляхом конструювання наративів [10], на перший план виходять способи, якими наративні теорії напроцьовують способи моделювання змісту художнього прозового тексту. Епістемологія, розвиваючись у протиставленні *емпіричне vs. раціональне* не заперечує автономії існування теоретичної, емпіричної та експериментальної методології, однак допомагає окреслити сферу наратології серед розмаїтих наукових підходів до оповіді у контексті можливості та меж створення, опрацювання та передавання знання. Відтак поняття імпліцитного автора як втіленої свідомості є значущим у моделюванні наративу.

Текстовий світ є всеосяжним психічним уявленням, що дозволяє читачеві робити висновки щодо

ситуацій, персонажів та подій, які прямо або опосередковано відтворені у художньому тексті. Отже оповідний світ є ментальною моделлю ситуацій та подій. З іншого боку, наративні феномени надають конструкційні моделі для створення та конструювання художніх світів [11]. Новітня нараторологія не тільки знімає обмеження, але й переосмислює усталені структуралістські моделі, використовуючи поняття «ненадійного оповідача», запропонованого В. Бутом [5]. Когнітивна нараторологія, володіючи емпіричними (пов'язаними з досвідом) та феноменологічними (пов'язаними зі свідомістю) характеристиками, здатна моделювати когнітивним способом знання, з одного боку, втілене автором, з іншого – відтворене читачем. Такий підхід дозволяє розглядати наратив не тільки як середовище комунікативної взаємодії, але як когнітивну структуру, або спосіб створення змісту досвіду у зв'язку з естетикою художнього світу.

«Естетична, комунікативно-прагматична та мовленнєво-творча активність письменника – первинного суб'єкта художнього пізнання і трансформації реального світу у світ образний – об'єктивується семіотичною реальністю конкретного тексту, який є цілісним утворенням з багаторівневою ієрархією елементів і підструктур» [1, с. 16]; знання та досвід автора-наратора є реалізованими у комунікативному ланцюжку автор → текст ↔ читач та засвідчують функціонування діалогічних взаємозв'язків» [там само, с. 89]. Теорія наративу є результатом продуктивного зближення двох різних видів або джерел знання, тобто (1) інтуїтивних знань, які читач здобуває суб'єктивно у процесі читання; (2) абстрактних та системних знань, що призначені для теоретизації інтуїтивного знання у системі наративу [21]. Процес моделювання знання у наративі охоплює опис, виокремлення та класифікацію характерних ознак наративу, виявлення моделей наративних структур та терміни, які розкривають естетичний досвід *наратора* ↔ *читача* у концептуальній системі дискурсу *наратора* ↔ *персонажів* й втілений у об'єкті наукового лінгвістичного розгляду – художньому прозовому тексті.

Багатоаспектність наративу є основою аналізу його складових елементів (англ. *basic elements*): ситуативності, послідовності подій, художнього світотворення, що означає моделювання змісту (англ. *what it's like*) [11, с. 9]. Метою моделювання у нараторології є побудова концепції, що лежить в основі знання людей про оповіді, які уможливають сприйняття, розуміння та опрацювання наративу. Структурний підхід у лінгвістиці надав

нараторології термінів та категорій, що спонукало лінгвістів до розкриття значущих дослідницьких проблем: застосування Р. Бартом поняття «рівні опису» в ієрархічній моделі наративу як сукупності «функцій», що пов'язані з діями персонажів у системі оповідних рівнів [4]; фокусування Ж. Женетта на традиційних граматичних поняттях часу, способу дії та стану щодо опису часової послідовності, точок зору, представлених у наративі й способів ведення оповіді. Такі елементи наративу, як от: події, темпоральність, наратор, читач, персонаж у логічних та причинно-наслідкових зв'язках тлумачать як «репрезентації подій» або «послідовності подій», що розповідаються одним або декількома нараторами для одного або декількох нарататорів [23, с. 14]. Структуру існування, якої досягає мова в оповіді, П. Рікер називає темпоральністю, а отже наративність є мовною структурою, яка володіє часовою категорією як кінцевим орієнтиром: «сюжет впорядковує ті значення, які виокремлюють з темпоральності» [20, с. 165].

Дж. Принс виокремлює логічні зв'язки оповіді як репрезентації щонайменше двох реальних або вигаданих подій у часовій послідовності, кожна з яких передбачає або потенціює наступну дію [19, с. 4]. С. Онега та Х. А. Г. Ланда вказують на роль причинно-наслідкових зв'язків, які перетворюють послідовність подій в оповідь: «семіотичне розгортання динаміки художнього світу змістовно пов'язане у часовий і каузальний спосіб» [16, с. 3]. М. Баль розуміє події як «трансформування одного стану в інший, що викликаний або пережитий персонажами. Вжитий термін «трансформування» наголошує на тому, що подія є процесом. Неперервна динамічна зміна подій зумовлює розвиток сюжету» [3, с. 182].

Аналіз останніх джерел і публікацій. У контексті осмислення «основних структурних одиниць наративу», запропонованих Р. Бартом, Дж. Принс зауважував, що метою дослідників є побудова чіткішої та повнішої моделі оповіді як результат зміни традиційних граматичних категорій трансформаційно-твірними парадигмами [19, с. 4]. Наприклад, поетика Д. Каллера засвідчує пристосування елементів лінгвістичної теорії до окремих видів нараторологічних і літературно-теоретичних наукових ідей [7].

Наголос на когнітивних фреймах і параметрах окреслює спроби М. Яна вивчати когнітивну нараторологію у контексті створення знання [12, с. 167]. Фреймова модель дозволяє читачеві усунути неоднозначність займенникових вказівок на персона-

жив у межах низхідного, а також висхідного підходу до опрацювання оповіді. Читач додає деталі, які з'являються (про персонажа, ситуацію, подію), до глибинного інтерпретативного фрейму. Відтак когнітивна модель нарративу містить комунікативний аспект, який пов'язаний з виявленням втіленої свідомості як змісту художнього прозового тексту.

М.-Л. Раян використовувала ідеї генеративної семантики з метою розвитку критики синтаксично-орієнтованої граматики оповіді Дж. Принса. Процес наратологічної критики прискорився у 1980-90-х рр., що досліджено у працях Л. Долезеля, М. Флудерник, М. Яна, У. Марголіна, Т. Пейвела, Ш. Ріммон-Кенан, М.-Л. Раян [23], які звернулися до класичних наратологічних моделей, намагаючись з'ясувати, які види лінгвістичних моделей можуть бути найрезультативнішими.

Когнітивна риторична модель як один зі способів моделювання знання виникла з праці В. Бута, у якій він наголошує на «ненадійному оповідачеві» та намагається «наблизити авторську аудиторію», тобто «ідеальну аудиторію, для якої автор буде текст» [5]. Ідея ненадійного оповідача є висвітленою у працях П. Рабіновича, Т. Кіндта, Г.-Г. Мюллера, Дж. Фелана та Р. Уолша. Дж. Фелан зробив висновок, що «запрошення читача увійти в авторську аудиторію містять етичні судження читачів про персонажів або героїв, оповідачів, а про також імпліцитного автора» [17, с. 6]. Когнітивну риторичну модель називають «контекстуалізацією, яка відкриває семантичний простір тексту психічної та лінгвістичної взаємодії автора та читача, й, отже, забезпечує значущу модель для обговорення етики читання та тлумачення етичних проблем у вивченні нарративу.

Метою статті є аналіз поняття імпліцитного автора як втіленої свідомості у зв'язку з моделюванням нарративу.

Виклад основного матеріалу. Когнітивною властивістю нарративної моделі є свідомість реального автора, що втілена у художньому прозовому тексті. Художній світ, створений автором, є багатоаспектним, мультимодальним семантичним феноменом, який містить у своїй структурі рівень автора, що поєднує категорії імпліцитного автора та наратора. *Імпліцитним автором* називають всеохопну, загальну, абстрактну модель автора у вигляді смислових рівнів, його втіленої свідомості у художньому прозовому тексті, яку сприймає та осмислює читач; наратор виявляється через свою приналежність до системи текстової комунікації; читач його усвідомлює, відчуває у тексті з різною мірою вияву [5, с. 16].

«Когерентність структури та композиції художнього тексту забезпечується єдністю свідомості, що за нею стоїть, а саме: свідомістю наратора, бо власне він є фактотумом письменника, суб'єктом авторської свідомості, втіленої в тексті, з якою має справу читач. Наратор – лінгвістична категорія, яка об'єднує всі елементи смислу й стилю художнього твору в текстове ціле. Це внутрішній стрижень, розпорядник усієї егоцентричної системи мови, навколо якого групуються усі когнітивно-комунікативні стратегії літературного твору» [1, с. 14]. Наратор «відтворює модальність художнього прозового тексту – виявляє точку зору, позиції, ціннісні орієнтації автора-письменника, сформованих заради повідомлення читачеві» [там само, с. 106]. Наратор у художньому світі оповіді виконує три основні функції: (1) повідомлення (про факти, героїв, події); (2) інтерпретації (сприйняття/розуміння ХПТ); (3) оцінювання (вираження етичних міркувань, оцінних ставлень).

Концепція імпліцитного автора вперше була ґрунтовно опрацьована на тлі формалізму. У межах цього підходу використовували терміни «літературна особистість» (позначає внутрішню абстрактну авторську сутність твору), «образ автора», «концентроване втілення змісту твору», «зближення лінгвістичних структур, персонажів у їх зв'язках з оповідачем», (є концептуальним стилістичним центром цілого) та «свідомість твору» (яка реалізується у взаємодії компонентів, виражених у тексті) [2, с. 183-184].

У контексті структуралізму чеської школи імпліцитного автора розуміли як «абстрактний предмет, що перебуває в структурі твору, є рушієм, за допомогою якого можна з першого погляду досягнути весь твір», постає «особистістю, яка втілює принцип плинності та організації смислових рівнів». Використання терміна «імпліцитний автор» у наратології пов'язане з поняттям «ненадійного оповідача», тобто аксіологічною відстороненістю оповідача від системи цінностей, які зображає художній прозовий текст. В. Бут зауважує суб'єктивність автора: справжній автор створює не тільки ідеальну, безособову «людину загалом», а «приховану версію» самого себе, яка є відмінною у творах інших авторів [5]. Згодом підхід В. Бута був узятий за основу та вдосконалений у працях В. Ізера, С. Четмена, Ш. Ріммон-Кенан. Поняття імпліцитного автора розуміють також як загальну «модель автора», «абстрактного автора», «інтерпретаційну гіпотезу читача» та «суб'єкт проголошення» [22].

Категорія імпліцитного віртуально існує у творі – її можна досягнути, звернувшись до «від-

битків», залишених творчою дією, що набуває конкретної форми за допомогою уяви читача. Імплицитний автор – це когнітивна конструкція, «матеріально» репрезентована свідомість, що містить різноманітні лінгвістичні позначення як втілені знання, які можуть бути інтерпретовані читачем.

Поняття імплицитного автора є дискусійним серед науковців. К. В. Хемпфер наголошує, що воно «не тільки не має теоретичної ваги, а й приховує справжню фундаментальну між мовленнєвою ситуацією у тексті та поза ним». Ф. Зіпфел розглядає імплицитного автора як «несуттєвий термін теорії наративу», що є також «розпливчастим» та «термінологічно неточним». На думку М. Баль, суперечлива теорія імплицитного автора сприяла хибній практиці ізоляції авторів від ідеології їхніх творів [15].

Серед зауважень щодо тлумачення поняття імплицитного автора, найчастіше наголошують на тому, що (1) на відміну від художнього оповідача, імплицитний автор є семантичним об'єктом; (2) ідея імплицитного автора – це конструкція, створена читачем, відтак вона не повинна бути персоніфікованою; (3) С. Четмен окреслює модель, у якій імплицитний автор виступає як елемент спілкування; (4) імплицитного автора розуміють як семантичне, а не структурне явище: ця концепція належить до теорії інтерпретації, а не до поезики наративу; (5) В. Бут та прихильники його теорії, які використовували концепцію імплицитного автора, не вказували, як визначати досліджувану категорію у художньому тексті [24].

Критика теорії імплицитного автора є доречною, але недостатньою, щоб перемістити цей феномен поза сферу досліджень наратології, однак науковці, які прагнуть відмовитися від імплицитного автора, висувують переконливі альтернативи. А. Нюннінг вважає доречним замінити це «термінологічно неточне» поняття на «взаємозалежність усіх формальних і структурних елементів у тексті» [14, с. 36]. С. Четмен називає низку альтернатив терміна: «текстова імплікація», «екземпляр тексту», «текстовий дизайн», або «намір тексту» [6]. Т. Кіндт та Г. Мюллер акцентують на заміні терміна «імплицитний автор» на «автор» [13, с. 285].

Ж. Женетт тлумачить концепцію імплицитного автора не як фактичну, а як ідеальну категорію: «імплицитний автор – це все, що текст дозволяє нам знати про автора» [9, с. 136]. Однак дослідник застерігає проти перетворення «ідеї автора» на наративного агента у межах риторичної моделі наративної комунікації.

Імплицитного автора визначають як «розпорядника» усіх індексних знаків у тексті, які покликаються на автора цього тексту. Низка різноманітних знаків позначають світоглядну й естетичну позицію автора. Імплицитний автор не є навмисним творінням і відрізняється категорійно від наратора, який є експліцитно або імплицитно представленою сутністю. Імплицитний автор належить до іншого рівня твору та представляє ідею, яка лежить в основі вигадування наратора та художньо-естетичного світу в його цілісності – принципу, що виходить за межі композиції художнього прозового тексту. Імплицитний автор не володіє ні власним голосом, ні текстом. Його слово – це увесь текст з усіма його рівнями, увесь твір як створений об'єкт; його ставлення визначається ідейними та естетичними нормами.

Висновки. Концепція імплицитного автора є особливо важливою в текстовій інтерпретації, оскільки вона охоплює когнітивний, або пізнавальний рівень та допомагає описати багатоаспектний процес, за допомогою якого генерується смисл художнього тексту. Існування імплицитного автора не як частини представленого світу, а як частини твору проєктує наратора, який постає «господарем» ситуації та ніби контролює семантичний порядок твору. Поняття імплицитного автора в когнітивній моделі наративної комунікації є пов'язане з тим, що оповідачі, їхні тексти та значення, виражені в текстах, є втіленими (англ. *embodied*). Переломлюючись через площину імплицитного автора, ці значення набувають своєї кінцевої семантичної інтенції. Присутність імплицитного автора у творі над персонажами та наратором і пов'язані з ними рівні значення встановлюють новий семантичний рівень усього твору – авторський рівень.

Список літератури:

1. Бехта І. А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття. Львів: ПАІС, 2013. 304 с.
2. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: лекції. Житомир: Рута, 2009. С. 183–184.
3. Bal M. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. 4th ed. Toronto: University of Toronto Press, 2017. 205 p.
4. Barthes R. *S/Z* / transl. by R. Howard. New York: H & W, 1974. 271 p.
5. Booth W. C. *The Rhetoric of Fiction*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1983. 572 p.

6. Chatman S. *Coming to Terms. The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*. Ithaca: Cornell University Press, 1990. 240 p.
7. Culler J. *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. Ithaca: Cornell Univ. Press, 1975. 301 p.
8. *Cultural Ways of Worldmaking. Media and Narratives* / ed. by V. Nünning, A. Nünning, B. Neumann. Berlin: Walter de Gruyter, 2010. 369 p.
9. Genette G. *Narrative Discourse Revisited*. Ithaca: Cornell University Press, 1988. 168 p.
10. *Handbook of Phenomenological Aesthetics* / ed. by H. R. Sepp, L. Embree. London/New York: Springer, 2010. 414 p.
11. Herman D. *Basic Elements of Narrative*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2009. 272 p.
12. Jahn M. "Speak, Friend, and Enter": Garden Paths, Artificial Intelligence, and Cognitive Narratology. *Narratologies. New Perspectives on Narrative Analysis* / ed. by D. Herman. Columbus: Ohio State University Press, 1999. P. 167–194.
13. Kindt T., Müller H.-H. Der implizite Autor. Zur Explikation und Verwendung eines umstrittenen Begriffs. *Rückkehr des Autors* / bearb. von F. Jannidis, G. Lauer, M. Martínez, S. Winko. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999. S. 273–287.
14. Nünning A. *Grundzüge eines kommunikationstheoretischen Modells der erzählerischen Vermittlung*. Trier: WVT, 1989. 331 S.
15. Nünning A. Unreliable Narration zur Einführung: Grundzüge einer kognitiv-narratologischen Theorie und Analyse unglaubwürdigen Erzählens. *Unreliable Narration* / ed. by A. Nünning, C. Surkamp, B. Zerweck. Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 1998. S. 3–39.
16. Onega S., Landa J. A. G. *Narratology: An Introduction*. London: Longman, 1996. 336 p.
17. Phelan J. *Experiencing Fiction: Judgments, Progressions, and the Rhetorical Theory of Narrative*. Columbus, OH: The Ohio State University Press, 2007. 272 p.
18. Prince G. *A Grammar of Stories: An Introduction*. The Hague: Mouton, 1974. 108 p.
19. Prince G. *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*. Berlin/New York: Mouton Publishers, 1982. 185 p.
20. Ricoeur P. *Narrative Time. On Narrative* / ed. by W. J. T. Mitchell. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1981c. P. 165.
21. Ryan M.-L. *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*. Bloomington: Indiana Univ. Press, 1992. 304 p.
22. Schmid W. *Elemente der Narratologie*. Berlin: de Gruyter, 2008. 347 S.
23. *The Cambridge Companion to Narrative* / ed. by D. Herman. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 310 p.
24. Toolan M. *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*. 2nd ed. London: Routledge, 2001. 272 p.

Melnychuk O. D. IMPLICIT AUTHOR AS EMBODIED CONSCIOUSNESS IN NARRATIVE MODELING

The article reveals the concept of an implicit author as an embodied consciousness in a fictional text and outlines the cognitive perspective of understanding the narrative. The current stage of the development of narratology requires updating and enriching narratological concepts through the inclusion of models and analysis tools from other disciplines: discourse theory, text theory, linguistic pragmatics, and cognitive linguistics. Therefore, the urgent task is the reorganization of the study of language and narrative, which embody a new interrelationship of methodologies and a new synthesis of methods. The cognitive approach expands the horizons of the linguistic processing of the artistic text and focuses on language as an important mediator between narrative and cognition. The mental model of the narrative is multifaceted, that is, one that reproduces a theoretical perspective and is suitable for conducting linguistic research. The artistic text embodies the reader's experience of "living" in the fictional world as a constant dynamic movement, influencing the reader's real and imaginary consciousness. The concept of the implicit author, based on the theory of the "unreliable narrator", models the artistic world of the narrative by bringing the knowledge of the reader closer to the abstract theory of the text. The artistic space is considered not only as a communicative environment for transmitting a message, but also as a tool for modeling knowledge in a fictional reality. The implicit author reveals embodied consciousness through linguistic means as one of the models that forms and structures the artistic world. The productive influence of linguistic models on narrative theory is undeniable. The theory of interrelations between linguistic and narratological models acquired features of the main research activity, which led to unconditional trust in linguistic approaches, their ability to improve the scientific study of narrative, involving literary and cultural phenomena. Therefore, the goal of narrative theorists changes from an uncritical assessment of linguistic concepts to an attempt to adapt various models in order to reveal descriptive and interpretive tasks.

Key words: *implicit author, consciousness, narrative world, reader, cognitive model.*